

УДК 81'373.232.1(477)

ПАТРОНІМИ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ (ІМЕНУВАННЯ СИНІВ)

Людмила КРАВЧЕНКО

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра сучасної української мови Інституту філології,
бульв. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна, 01030,
e-mail: lutwins@ukr.net*

У статті проаналізовано сучасні українські неофіційні іменування синів, утворені від офіційних та неофіційних назв їхніх батьків, за лексичною базою та словотвірною структурою. Визначено найпродуктивніші форманти, які сьогодні беруть участь у творенні неофіційних чоловічих патронімів.

Ключові слова: патронім, прізвище, антропонімкон, лексична база, словотвірна структура.

У лінгвістичних працях термін *патронім* подається у двох значеннях: 1) власна назва (ім'я по батькові, прізвище, прізвище) сина чи дочки, утворена від батькового іменування (його особового імені, прізвища чи прізвиська), наприклад: *Іванович, Іваненко, Іванчук, Іванівна, Іванова* (дочка Івана), *Бондарівна, Бондарева* (дочка Бондаря); 2) власна назва, утворена від іменування когось із предків (по батьковій чи материній лінії), спадкова назва особи, наприклад: *Бабенко, Баб'юк, Бабич* (нащадки якоїсь баби) тощо [5, с. 426]. Відповідно, до патронімів належать офіційні імена по батькові, що закріпились як другий член антропоформули з формантом **-ович** для чоловіків та **-івн-а** для жінок, а також власні назви синів та дочок, утворені від неофіційних іменувань батьків або від офіційних особових імен батьків, але за допомогою інших формантів. У сучасній антропоніміці стосовно останніх уживають термін патронімні прізвиська.

Назви синів за іменами їхніх батьків притаманні багатьом народам світу, фіксують їх найдавніші пам'ятки всіх слов'ян як самостійні однолексемні патроніми, зокрема *Ходутиничь, Романовичь* (давньоруські), *Buškovic, Oldřichovic* (чеські), *Malič, Babitz, Petrowitz* (словенські) та інші, які з часом переростали в назви родів, як-от: давньоруські *Ярославичи, Володимировичи, Ростиславичи* [3, с. 25]. Звичайно, патроніми, відомі ще з давньоруського періоду, за своєю функцією не є цілком тотожними сучасним іменам по батькові, які зараз входять до повного офіційного найменування людини [2, с. 15], як і сучасним патронімним прізвишкам, що належать до найпоширенішого способу номінації в українських селах.

Однак вивчення сучасних патронімів дає змогу простежити основні тенденції в живій неофіційній антропонімній системі й виявити шляхи формування українських прізвищ в їхньому історичному розвитку, що є актуальним для сучасної ономастики.

Саме тому предметом аналізу цієї статті стали неофіційні патроніми на означення синів. Онімний матеріал зібраний експедиційним шляхом за спеціально розробленою програмою студенти Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в дев'ятнадцяти населених пунктах (здебільшого в селах та кількох містечках районного значення), які рівномірно репрезентують говірки Центральної, Східної, Західної, Північної та Південної України.

Лексичною базою сучасних патронімів на означення синів виступають антропоніми різних класів, здебільшого прізвища та варіанти імен, рідше – прізвища та апелятивні характеристики особи, зокрема професія, національність, місце походження чи проживання. Патроніми утворюються від: 1) різних варіантів особового імені батька: *Лодко (Володимир)* – син *Олег Лодків* (с. Губ. Льв. обл.)¹, 2) прізвища батька: *Андронюк* – син *Андронюченко*, *Бевз* – *Бевзов*, 2000 (с. Ант. Херс. обл.), *Журенко* – *Льонька Володьки Журенка* (Лубни Полт. обл.), 3) прізвища батька: *Неперикотиполе* (змінює постійно плани, має “сім п’ятниць на тижні”) – *Неперикотиполенко* (с. Ант. Херс. обл.), *Гамула* (любив страву з борошна – гамулу) – *Гамулин* (с. Ревн. Київськ. обл.), 4) апелятивної характеристики особи, а саме заняття чи професії батька: син тракториста – *Іван Тракторист*, батько в селі працював комірником – син *Микола Комірника* (с. Вис. Полт. обл.), національності батька: батько за національністю вірменин – син *Вірменин*, батько казах – син *Казашка*, батько циган – син *Циганчук* (Ков. р-н Вол. обл.), зрідка місця проживання чи походження батька: батько родом із сусіднього села Окопу – син *Окіпський Іван*, батько живе в Західній Україні – син *Западенець* (с. Вис. Полт. обл.).

Щодо **структури** антропоформул сучасних неофіційних іменувань синів, то в проаналізованих українських говірках більшість патронімів, утворених за допомогою іменникових суфіксів, одночленні, тобто вони вживаються без особового імені носія: ім’я батька *Павло* – син *Павленко*, 1958 (с. Коч. Дн. обл.), *Сергій* – *Сергійчук* (с. Пер. Льв. обл.), прізвище батька *Мельник* – син *Мельничек*, *Бабій* – *Бабійчук* (Дрог. Льв. обл.), а назви, утворені за допомогою прикметникових суфіксів

¹ У кінці кожної групи антропонімів зафіксовано місце побутування їх, а саме: Дніпропетровська область: с. *Коч. Дн. обл.* – село Кочерижки Павлоградського району; Вінницька область: с. *Мих. Він. обл.* – село Михайлівка Шаргородського району; Волинська область: *Ков. р-н Вол. обл.* – Ковельський район; Житомирська область: с. *Бистр. Жит. обл.* – село Бистрик Ружинського району; Івано-Франківська область: с. *Пер. Ів.-Фр. обл.* – село Перегінське Рожнятівського району, с. *Коб. Ів.-Фр. обл.* – село Кобилець Коломийського району; Київська область: с. *Гр. Київськ. обл.* – село Григорівка Обухівського району, с. *Ревн. Київськ. обл.* – село Ревне Бориспільського району, с. *Тр. Київ* – село Троєщина міста Києва; Львівська область: *Бібрка Льв. обл.* – місто Бібрка Перемишлянського району, *Дрог. Льв. обл.* – місто Дрогобич, с. *Під. Льв. обл.* – село Під’ярків Перемишлянського району; с. *Губ. Льв. обл.* – село Губичі Старосамбірського району, с. *Пер. Льв. обл.* – село Переволочне Буського району; Полтавська область: с. *Ост. Полт. обл.* – село Остапівка Миргородського району; *Лубни Полт. обл.* – місто Лубни; с. *Вис. Полт. обл.* – село Висачки Лубенського району; Херсонська область: с. *Ант. Херс. обл.* – село Антонівка Дніпровського району; Черкаська область: с. *Кв. Черк. обл.* – село Квітки Корсунь-Шевченківського району, с. *Сотн. Черк. обл.* – село Сотники Корсунь-Шевченківського району. Біля деяких патронімів подано рік народження носія.

та у формі родового відмінка іменування батька, – двочленні, де одним із компонентів у препозиції чи в постпозиції виступає особове ім'я сина або його зменшено-пестливий варіант: ім'я батька *Гаврило* – син *Гаврилів Володимир*, *Федь* – *Федишин Павло* (Дрог. Льв. обл.), прізвище батька *Михей* – *Вітька Михея*, *Льопа* – *Ванько Льопин*, прізвище батька *Лебеде́нко* – *Лебеде́нків Мишко*, *Драндар* – *Іван Драндара* (с. Вис. Полт. обл.). Цікавим є те, що за умови наявності в родині лише одного сина й відсутності братів у другому чи третьому поколіннях з таким прізвищем чи родинним прізвищем, а також якщо з родини в селі залишається лише один носій, дуже часто патронім з прикметниковим суфіксом вживається самостійно: прізвище батька *Сандуль* (говорив у дитинстві “сам дам дулі”) – сам дулі – сам дуль – сандуль) – син *Сандулі́вський*, *Гудзь* – син *Гудзьовий* (с. Бистр. Жит. обл.). Це пов'язано з тим, що в конкретному населеному пункті лише одна людина асоціюється з такою назвою, отже, немає потреби уточнення іменування.

Трапляються також тричленні антропоформули для іменування сина за батьком. Це антропоніми, які виступають у формі родового відмінка й відповідають таким моделям: патронім у родовому відмінку (ім'я + прізвище, чи прізвище, чи апелятивна характеристика батька) + власне ім'я сина або, навпаки, власне ім'я сина + патронім у родовому відмінку (ім'я + прізвище, чи прізвище, чи апелятивна характеристика батька): прізвище батька *Заярний* – син *Грицько Михайла Заярного*, батько колій (у селі ріже свиней) – син *Петро Грицька Колія*, батько *Іван Дем'янович* – син *Володька Івана Дем'яновича* (с. Вис. Полт. обл.). Таке уточнення іменування батька здебільшого вживається тоді, коли в селі багато однакових імен, і щоб не сплутати, якого саме Грицька чи Михайла син, додають до імені ще й прізвище чи прізвище батька. І навпаки, до останніх додають ім'я батька, коли в родині є два брати, один з яких батько іменованого, а другий доводиться йому дядьком. Якщо ж у родині не два сини, а лише один син, а також якщо батько чимось дуже вирізняється серед односельців, а діти ще не набули певного авторитету, то замість імені вживається лише лексема *син*, при цьому імені особи реципієнти можуть і не знати, оскільки в селі таку дитину асоціюють лише за іменуванням батька, а його власне ім'я функціонує мало, лише в тих сферах, де це необхідно, зокрема в школі, на роботі чи в безпосередньому оточенні, наприклад: *Івана Куркуля діти (син, дочка)* (с. Ревн. Київськ. обл.), *син Реви Миколи* (с. Вис. Полт. обл.).

Дуже рідко вживаються й багаточленні антропоформули, патроніми в яких утворені від багатоконponentного прізвища батька: батько *Михайло Крохмаль на Муку* (бо погрожував “усіх стерти на муку”, тобто борошно) – син *Максим Михайла Крохмалю на Муку* (с. Ревн. Київськ. обл.).

Розглядаючи **словотвір** генесіонімів, П.П. Чучка виділив чотири способи творення чоловічих родичівських прізвищ: 1) пряме перенесення готової власної назви з одного родича на іншого, 2) форма родового відмінка від назви одного з родичів, 3) прикметникова суфіксація, 4) іменникова суфіксація [4, с. 230]. Беручи цю класифікацію за основу під час аналізу зібраного матеріалу, виокремлюємо патроніми, утворені: 1) **афіксальним** способом, різновидом якого виступають

прикметникова суфіксація: прізвище батька *Бавор* – син *Лодко Баворів* (с. Губ. Льв. обл.), *Біба* – син *Бібін* (с. Ревн. Київськ. обл.), та іменникова суфіксація: ім'я батька *Роман* – син *Романенко*, 1969 (с. Коч. Дн. обл.), *Павло* – син *Павлюк* (Дрог. Льв. обл.); 2) лексико-семантичним способом, а саме: використання родового відмінка іменування батька: *Шурка Безбатченка син*, *Василя Капітана Ігор*, *Лисого Кима Петро* (с. Ревн. Київськ. обл.), та дуже рідко трансонімізація – використання без будь-яких змін здебільшого неофіційного іменування батька для називання сина: прізвисько батька *Димник*, і сина називають *Димник* (с. Ант. Херс. обл.); прізвисько батька *Бондар*, бо виготовляв бочки, і на сина кажуть *Бондар* (с. Сотн. Черк. обл.).

Варто зауважити, що від прізвищ афіксальним способом утворюються здебільшого патроніми на означення дочок, оскільки традиційно сини мають успадковувати прізвище батька без змін.

На основі зібраного матеріалу розглянемо по черзі кожний із цих способів стосовно іменувань синів.

1. Іменникова суфіксація. Одночленні антропоніми, утворені за допомогою низки іменникових суфіксів, репрезентують кілька продуктивних моделей.

Суфікс -ук (-юк, -чук) належить до найактивніших іменникових патронімних суфіксів, які утворюють іменування синів. Похідні з цим формантом поширені переважно в проаналізованих говірках Західної України, а в Центральній, Південній та Східній представлені бідно й здебільшого дериватами від прізвищ, що не мають таких суфіксів. У моделі² **ТБ + Sn-ук (-юк, -чук) + FØ** твірною базою можуть виступати антропоніми усіх класів та апелятивні характеристики батьків, зокрема імена та варіанти імен батьків: батько *Михась* (Михайло), а син *Михасюк*, *Петро* – син *Петрук* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.), *Микита* – син *Микитюк*, *Пронь* (*Прокін*) – син *Пронюк*, *Степан* – син *Стецюк* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.), ім'я батька *Іриней* – син *Іринейчук*, *Юрій* – син *Юрчук*, *Олексій* – *Олексійчук*, *Кузьма* – син *Кузьмук* (Дрог. Льв. обл.), *Роман* – син *Романчук* (с. Пер. Льв. обл.), *Гаврись* (*Гаврило*) – син *Гаврисюк* (с. Гр. Київськ. обл.), *Олексій* – син *Олексійчук*, 1968, *Корній* – син *Корнійчук*, 1929 (с. Ост. Полт. обл.); прізвиська: прізвисько батька *Найда* – син *Знайдюк*, *Кісіль* – син *Кісілюк*, *Козак* – син *Козачук* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.); прізвища: прізвище батька *Швець* – син *Шевчук* (с. Гр. Київськ. обл.), *Дубина* – син *Дубинчук*, 1914 (с. Ост. Полт. обл.); апелятивні характеристики особи: батько циган – син *Циганчук*, батько москаль (росіянин) – син *Москалюк* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.).

Суфікс -ак (-як, -чак) менш продуктивний, ніж попередній, однак утворює чоловічі генесіоніми всіх розрядів, які поширені в Західній Україні, а на іншій території України трапляються вкрай рідко, швидше як виняток. Патронімна модель **ТБ + Sn-ак (-як, -чак) + FØ** представлена здебільшого відіменними похідними: батько *Дзинько* (Зиновій) – син *Дзиньчак* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.), батько *Дмитро* – син *Дмитрак*, батько *Михайло* – син *Мисяк*, батько *Василь* – син *Базил'як*, батько *Андрій* – син *Андрусяк*, (с. Коб. Ів.-Фр. обл.), рідше відпрізвисковими: батько *Лис* – син

²Моделі в тексті подані з умовними скороченнями: ТБ – твірна база, Sn – суфікс іменника, Sadj – суфікс прикметника, F – флексія, FØ – нульова флексія.

Лисяк (Дрог. Льв. обл.), та відпрізвищевими дериватами: прізвище батька *Мазур* – син *Мазурчак* (Бібрка. Льв. обл.).

Суфікс -енк-о (-єнк-о), навпаки, творить патроніми, найбільше поширені в Центральній, Південній та Східній Україні, а в Західній Україні вони майже не вживаються, що й підтверджує українська прізвищева система. До того ж на Полтавщині для іменування сина на початку ХХ ст. із таким суфіксом значно частіше виникали матроніми, утворені від імен матерів: *Катренко*, 1938, *Куличенко*, 1922, *Мелащенко*, 1918, *Наталенко*, 1910, ніж патроніми від імен батьків: батько *Пилип* – син *Пилипенко*, 1926 (с. Ост. Полт. обл.), що очевидно свідчить на користь уже усталених офіційних прізвищ, які є поза конкуренцією з прізвищами. Цікаво, що в селі Антонівка на Херсонщині сучасні патроніми з цим формантом посідають перше місце.

Словотвірна модель **ТБ + Sn-єнк- (-єнк-) + F-о** представлена похідними від імен: *Павленко*, 1958, *Григоренко*, 1957, *Євгененко*, 1957, *Тарасенко*, 1939, *Іваненко*, 1948 (с. Коч. Дн. обл.), *Пилипенко*, 1926 (с. Ост. Полт. обл.), *Петренко* (Дрог. Льв. обл.); прізвищ: прізвище батька *Гончар* – син *Гончаренко* (Ков. р-н Вол. обл.), *Андріяш* – *Андріяшенко*, *Антонюк* – *Антонюченко*, *Данюк* – *Данюченко*, *Сєроштан* – *Сєроштаненко*, *Степа* – *Степаненко*, *Ольжич* – *Ольжиченко*; та прізвиस्क: прізвисько батька *Збирко* (збирає податки) – *Збирченко*, *Киянин* (постійно їздить на заробітки до Києва) – *Кияненко*, *Сметана* (блідий) – *Сметаненко* (с. Ант. Херс. обл.), *Цар* (дуже поважний) – син *Царенко* (с. Сотн. Черк. обл.); а також від апелювативних характеристик осіб: національність батька євреїв – син *Євресенко*, батько переїхав із Житомира – син *Житомиряненко*, професія батька тесля – син *Тєсляренко*, батько столяр – син *Столяренко* (с. Ант. Херс. обл.).

Суфікс -ович: сьогодні непродуктивний, не додається до прізвиस्क, офіційних прізвищ, назв за професією, а лише до імен, і такий патронім досить часто функціонує лише тоді, коли людина користується неабияким авторитетом. Таким чином, можна сказати, що цей формант уже не творить живі патроніми, оскільки він міцно закріпився за іншим видом антропонімів – іменами по батькові. А наведені приклади швидше можна пояснити трансонімізацією офіційного імені по батькові, яке концентрує в собі всю семантику тричленної офіційної назви: *Ількович*, *Климович* (Ков. р-н Вол. обл.), *Федорович* (Бібрка Льв. обл.), *Борисович*, *Олексійович*, *Карпович* (Лубни Полт. обл.), *Семьонович*, 1921 (с. Тр. Київ).

Суфікси **-ик (-ік, -чик)**, **-ець, -ок, -ась, -єн-я** менш продуктивні в утворенні неофіційних патронімів на всій території України. Більшість із них в інших класах антропонімів мали й зараз мають демінутивно-гіпокористичне значення, а тут, утративши його, стали патронімними, про що свідчать зібрані матеріали.

Суфікс -к-о додається до антропонімів усіх класів, але в розряді генесіонімів він малопродуктивний. За його допомогою утворюються переважно патроніми. Модель **ТБ + Sn-к + F-о** репрезентована здебільшого відіменними та відпрізвищевими похідними: ім'я батька *Святослав* – син *Славко*, 1985 (с. Коч. Дн. обл.), *Денис* – син *Дениско*, 1922 (с. Ост. Полт. обл.), *Федір* – син *Федорко* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.), *Мирослав* – син *Миросько* (с. Пер. Льв. обл.), *Кароль* – син *Каролько*, 2000 (Дрог.

Льв. обл.), прізвище батька *Броня* – син *Бронько*, прізвище *Клім* – син *Клімко*, прізвисько батька *Бурій* – син *Бурко* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.).

Суфікс -ик (-ік, -чик) також служить для творення чоловічих родичівських прізвиस्क. Модель **ТБ + Sn-ик (-ік, -чик) + FØ** представлена відіменними похідними: батько *Митрофан* – син *Митрофанчик*, *Остап* – *Остапчик* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.), *Віктор* – *Віцик*, *Георгій* – *Гоцик* (Ков. р-н Вол. обл.), *Михайло* – *Михасик*, 1989 (с. Коч. Дн. обл.), відпрізвищевими похідними: *Козар* – *Козарик*, *Хрущ* – *Хрущик* (с. Губ. Льв. обл.), *Ляшенко* – *Ляшик* (Лубни Полт. обл.), відпрізвищевими дериватами: *Паскаль* – *Паскалик*, *Зьозь* – *Зьозік* (Ков. р-н Вол. обл.).

Суфікс -ець ще з XVI століття творив імена, які виступали другим розрізнявальним членом у складі дволексемної антропоформули, а з часом, утративши демінутивно-гіпокористичне значення, став патронімним [1, с. 80]. У сучасних українських говірках він належить до непродуктивних генесіонічних формантів, бо патронімна модель **ТБ + Sn-ець + FØ** репрезентована бідно: прізвище батька *Баран* – син *Баранець*, *Якименко* – син *Якимець*, ім'я батька *Карпо* – син *Карпець* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.), *Федот* – *Федотець*, 1937, *Максим* – *Максимець*, 1925 (с. Ост. Полт. обл.).

Суфікс -ок також колись виражав демінутивність і патронімність. У сучасних українських говірках він швидше виконує першу функцію, однак подекуди трапляються й патроніми з цим формантом. Серед родичівських прізвиस्क патронімна модель **ТБ + Sn-ок + FØ** представлена відпрізвищевими похідними та похідними від апелятивних характеристик батька: прізвисько батька *Гайдук* – син *Гайдучок*, прізвисько батька *Неборак* – син *Неборачок*, прізвище батька *Бобак* – *Бобачок* (Дрог. Льв. обл.), батько був мельником – син *Мельничок*, батько працює пастихом – син *Пастушок* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.).

Суфікс -ен-я: прізвище батька *Шульга* – син *Шульженя* (Дрог. Льв. обл.), прізвисько батька *Криса*, бо дуже хитрий та підступний, а на сина кажуть *Крисеня* (с. Сотн. Черк. обл.); **суфікс -ась:** ім'я батька *Микита* – син *Микитась* (с. Гр. Київськ. обл.); **суфікс -онок:** батько працює слюсарем – *Слюсарьонок-син* (с. Ант. Херс. обл.).

2. Прикметникова суфіксація. Морфологічним показником патронімності в давньоруській мові поряд з суфіксами субстантивної групи -ич, -ович/-евич, -инич були суфікси ад'єктивної групи *јь, -ов/-ев, -ин: *Вышата снъ Остромиръ*, 1064, *Рюрикъ Ростиславль*, 1160 [3, с. 100–101]. А найдавнішим засобом іменування сина за батьком праслов'янської епохи вважають патронімну модель з ад'єктивним суфіксом *јь, яка в давньоруській мові переважала над іншими аж до XII ст., а після цього періоду вона стала згасати, вивільняючи місце для моделі на -ов/-ев [3, с. 62, 66].

Зібраний матеріал показав широке використання прикметникової суфіксації у творенні багатьох видів сучасних родичівських прізвиस्क. І це закономірно, адже для вираження відношення між найменованою особою та її родичами, а також для підкреслення належності найменованого до певної родини використовуються

суфікси **-ів, -їв, -ов-, -ев-, -єв-, -ин-, -їн-**, притаманні присвійним прикметникам, під час творення яких останні два суфікси приєднуються до основ іменників першої відміни, а решта – до основ іменників другої відміни. Однак онімний матеріал дає приклади порушення цих норм, а також виявляє регіональну специфіку у використанні названих формантів. Саме тому варто аналізувати моделі патронімів з кожним суфіксом окремо. Ще однією особливістю генесіонімних прізвиськ прикметникового типу є те, що майже всі вони двочленні: ім'я + патронім або, навпаки, патронім + ім'я, хоча рідко трапляються й одночленні похідні.

Суфікс -ів утворює тільки чоловічі прізвиська, а саме патроніми та пропатроніми, і місце локалізації їх – Західна Україна. Твірною базою в моделі **ТБ + Sadj -ів + FØ** можуть виступати імена та їхні варіанти: батько *Влацько* (Володимир), а його син *Василько Влацьків*, *Василько* – син *Данило Васильків*, *Лейон* (Леонід) – *Дмитро Лейонів* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.); *Денис* – *Славко Денисів*, *Феодор* – *Феодорків Петро*, *Іван* – *Іванів Ромко*, *Петро* – *Петрів Юрко* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.), *Гринь* (Григорій) – *Гринів*, *Адасько* (*Адам*) – *Адаськів* (с. Мих. Він. обл.), *Іван* – *Іванів*, *Охрім* – *Охрімів*, *Василь* – *Степан Василів* (Бібрка Льв. обл.), *Андрій* – *Василь Андрєйв*, *Тарас* – *Микола Тарасіків* (с. Бистр. Жит. обл.); прізвиська: батько *Град* – син *Петро Градів*, батько *Бригадир* – син *Бригадирів Іван*, батько *Баран* – син *Баранів*, батько *Грубий* – син *Грубасів* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.); рідше прізвища: батько *Вовк* – син *Місько Вовків*, батько *Соляр* – син *Солярів Степко* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.); та апелятивні характеристики особи: батько циган – син *Циганів Ромко*, батько швець – син *Шевців Іван* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.).

Суфікс -ов-ий зовсім не трапляється в проаналізованих патронімах Західної України, однак досить часто він творить іменування синів у Центральній Україні, зокрема в Київській, Черкаській та Полтавській областях. Для цього форманта властива модель **ТБ + Sadj -ськ- + F-ий** із закінченням **-ий**, яке відрізняє її від російської патронімної моделі із суфіксом **-ов** і наближає до українських якісних і відносних прикметників повної форми: прізвисько батька *Божко* – син *Божковий*, *Буцул* – *Буцуловий*, *Дзяванок* – *Дзяванковий*, *Кізяк* – *Кізячковий*, *Козлик* – *Козликовий*, *Попік* – *Попіковий*, *Прищ* – *Прищенковий*, *Пряник* – *Пряниковий*, *Псюнько* – *Псюньковий* (с. Ревн. Київськ. обл.), *Дедик* – *Дедиковий*, 1959, *Шпріц* – *Шпріцовий*; прізвище батька *Данилюк* – *Сашко Данилюковий* (с. Сотн. Черк. обл.); ім'я батька *Артем* – син *Артемовий*, 1937 (с. Ост. Полт. обл.).

Суфікс -ов, як і суфікс **-ів**, творить присвійні прикметники чоловічого роду з нульовим закінченням у називному відмінку, однак, як показали зібрані оніми, поширений він на сході України й подекуди в центральних областях, що пояснюється впливом російської мови. Зокрема, у говірці села Антонівка, що на Херсонщині, за поширеністю в структурі патронімів друге місце після суфікса **-енк-о** посідає суфікс **-ов**: *Пархимов*, *Бобров* (с. Ант. Херс. обл.), що є прикладом істотного впливу на антропонімну систему русифікованих українців або росіян, які складають значну частку населення в деяких населених пунктах цього регіону. Інколи трапляється, що в одному й тому ж селі до однієї й тієї ж людини одночасно вживають два цілком різні з точки зору словотвору прізвиська, і це

залежить від національності реципієнта. Наприклад, українськомовна мешканка села Антонівки Херсонської області назвала свого односельця *Пархименко*, а російськомовний житель цього ж села розповів про свого сусіда *Пархимова*, і тільки під час спілкування стало зрозуміло, що йдеться про одну й ту ж саму людину.

Модель **ТБ + Sadj-ов + FØ** представлена похідними від імені батька: *Омелічков* – Гордієнко Володимир Омелянович, 1964, *Трончиков* – Єреденко Микола Трохимович, 1955, *Никонов* – Лопух Олексій Никонович, 1928, *Гордійов* – Гордієнко Іван Гордійович, 1922, *Петренко* – Шевченко Іван Петрович, 1918, *Андріанов* – Дроботун Михайло Андріанович, 1937, *Радіонов* – Дроботун Григорій Родіонович, 1921, *Борисков* – Сидоренко Богдан Борисович, 1995, *Олесеєв* (тут вжито суфікс -єв – аломорф суфікса -ов) – Пилипенко Петро Олексійович, 1940 (с. Тр. Київ), *Остапов* – Закидальський Олег Остапович, 1999; прізвища батька: прізвище *Базан* – син *Базанов*, 1954, *Бірюк* – *Бірюков*, 1990, *Гірман* – *Гірманов*, 1964, *Данильчук* – *Данильчуков*, 1988, *Іванник* – *Іванников*, 1979, *Іванченко* – *Іванченков*, 1990, *Лейтан* – *Лейтанов*, 1960; прізвиська батька: батько *Бобер* – син *Бобров*, 1986, *Рижик* – *Рижков*; професії батька: батько в селі священник – син *Попов* (с. Ант. Херс. обл.).

Суфікс -ин (-ін) найширше представлений у матронімах, проматронімах та гінеконімах, оскільки додається до іменувань, що мають флексію -а (до іменників першої відміни), наприклад: мати *Мирося* (*Мирослава*) – син *Андрій Миросин*, прізвисько матері *Пістунка* – син *Штефан Пістунчин* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.). Однак поширені з цим суфіксом і патроніми, твірною базою яких виступають не тільки іменники першої відміни, а й другої. Також зібраний онімний матеріал показав, що в Західній Україні патроніми, утворені за моделлю **ТБ + Sadj-ин(-ін) + FØ** виступають переважно елементом двочленної антропоформули, а в Центральній вживаються здебільшого самостійно. Походять вони від імен батьків: батько *Антон* – син *Антонин Ромко*, *Ярема* – *Яремин Степко*, *Савка* (Сава) – *Савчин Ігор*, *Микита* – *Микитин Івась*, *Микола* – *Миколин Іван*, *Олекса* – *Олексин Павлик* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.), *Петро* – *Дмитро Петришин*, *Кирило* – *Микола Кирилячин* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.), ім'я батька *Варійон* – син *Варійончин*, *Логвин* – син *Логвинчин*, *Пуд* – син *Пудешчин* (с. Ревн. Київськ. обл.); прізвиस्क батьків: прізвисько батька *Цимбала* – син *Миросько Цимбалін*, *Ярема* – *Лодко Яремін* (с. Губ. Льв. обл.), *Мосько* – *Микола Мосьчин* (с. Пер. Ів.-Фр. обл.), прізвисько батька *Варьошка* – син *Варьошчин*, *Гартаначка* (любив картопляне пюре – гартаначку) – *Гартаначшин*, *Гого* – *Гоголюшчин*, *Лапузька* – *Лапузьчин*, *Ліся* (прізвисько від дитячого варіанта імені: Григорій – Гриша – Ліся) – син *Лісін*, *Ляся* (прізвисько від дитячого варіанта імені Василь – Вася – Ляся, це брат Гриші (Лісі)) – син *Лясін* (с. Тр. Київ); прізвищ та прізвиस्क, що походять від професій батьків: прізвище *Гойко* – *Гоярчин*, батько токаря, якого всі називають *Токарішка* – син *Токарішчин*, батько *Старшина* (бо служив старшиною) – син *Старшинин* (с. Ревн. Київськ. обл.).

Інколи патроніми утворюються за аналогією до словотвірної моделі матронімів (**-их-а + -ин**). Суфікс **-ин** додається не до реального, а до гіпотетичного деривата на **-их-а**, який в говірці села не функціонує, унаслідок чого виникає суфікс **-ишин**,

відомий як поліморфемний, що постав в результаті творення матронімів від андронімів, наприклад: ім'я батька *Федь* (Федір), матір називають *Федьова*, а сина *Федишин* (с. Під. Льв. обл.), батько *Демко* (Демид) – син *Демчишин* (Бібрка Льв. обл.), батько *Сашко* (Олександр) – син *Сащишин*, батько *Яшко* (Яків) – *Яшкотишин*, прізвище батька *Шумко* – син *Шумчишин*, прізвище батька *Нюхач* – син *Нюхачишин* (с. Ревн. Київськ. обл.).

Грамотичною особливістю генесіонімних чоловічих прізвищ на **-ин** є те, що вони здебільшого зберігають прикметникове відмінювання.

Суфікс -ськ-ий (-зьк-ий, -цьк-ий) порівняно з попередніми формантами менш продуктивний. Патронімна модель **ТБ + Sadj -ськ-(-зьк-, -цьк-) + F-ий** представлена похідними від імен, прізвищ та апелювативних характеристик батьків: прізвище батька *Пан* – син *Панський* (с. Сотн. Черк. обл.), прізвище *Льона* – син *Іван Льонівський*, *Бізух* – син *Іван Бізухівський*, прізвище *Момот* – син *Грицько Момотівський* (с. Вис. Полт. обл.), ім'я батька *Конон* – син *Кононівський* (с. Кв. Черк. обл.), *Юрій* – син *Юровський*, батько працює маляром – син *Малярівський* (с. Коб. Ів.-Фр. обл.), батько родом із села Крутий Берег – син *Крутоберезький*, батько родом із села Березоточа – син *Березотіцький Грицько* (с. Вис. Полт. обл.).

3. Патроніми у формі родового відмінка назви батька розглядаємо як продукт лексико-семантичного способу творення, оскільки вони переходять у цьому відмінку із одного класу онімів в інший, втрачаючи здатність змінюватися: *Ігор Івана Дація*, *Ігорю Івана Дація*, *Ігорем Івана Дація* тощо (Лубни Полт. обл.). З іншого боку, такі антропоніми дуже близькі до похідних морфолого-синтаксичного способу творення, де в синтаксичних конструкціях здійснюється перехід з однієї частини мови в іншу.

Патронімів такого типу найбільше зафіксовано в досліджуваних говірках Центральної України, зокрема на Київщині та на Черкащині. Усі вони входять до складу тричленної або двочленної антропоформули, невід'ємним компонентом якої виступає ім'я носія прізвища або лексема *син*, наприклад: батька звуть *Огірочок*, бо він дуже охайний, а на сина кажуть *Іван Огірочка* (с. Сотн. Черк. обл.), батька прозивають *Хазяїн*, бо дуже жадібний до грошей, на дітей кажуть *діти Хазяїна*, а на сина – *Микола Хазяїна*, *Кривого Степана син*, *Василя Капітана Іван*, *Миколи Кузнеця син*, *Лікаря Григора син*, *Максима Редьки син*, *Трохима Мороза Петро*, *Анатолія Пана Вітька*, *Пантелея Моряка Сашко*, *Ромки Караки Іван*, *Семена Кременюка Володька* (с. Ревн. Київськ. обл.), *Петро Коляхи*, *хлопець Чижа* (с. Вис. Полт. обл.). Значно менше патронімів у формі родового відмінка виявлено в онімному матеріалі, зібраному в Західній Україні, переважно це генесіоніми, утворені від іменувань прикметникового типу: *Білого Ростислав* (Бібрка Льв. обл.), *Рудого Петро* (с. Пер. Льв. обл.). Як бачимо, у структурі аналізованих патронімів у формі родового відмінка один член є апелювативною характеристикою особи або прізвищем, яке особливо виокремлює батька із колективу.

4. Трансонімізація. Пряме перенесення готового антропоніма з однієї особи на іншу найчастіше трапляється серед патронімів та пропатронімів. Більшість таких антропонімів походить від прізвищ батьків: батькове прізвище *Жук* – син *Жук*,

Рижий – Рижий, Хруц – Хруц, Шкет – Шкет, Шульга (бо справді шульга) – *Шульга* (с. Сотн. Черк. обл.), *Бублік – Бублік, Швайчук – Швайчук Менший* (с. Сотн. Черк. обл.), та варіантів імен батьків: батько був *Андрьошка* – син (Василь Андрійович, 1923) також *Андрьошка* (Тр. Київ), батько *Женя* – син (Віталій Євгенійович, 1986) також *Женя* (с. Коч. Дн. обл.). Явище перенесення іменування батька на сина та вживання його у функції прізвиська траплялося там, де батько вирізнявся особливими фізичними та внутрішніми рисами, найчастіше негативними, мав рідкісну професію на селі, а також якщо син був дуже схожим на батька за зовнішністю та рисами характеру. У такий спосіб прізвиська стають спадковими: втративши внутрішню форму, вони можуть передаватися з покоління в покоління, чим дуже нагадують сучасні прізвища.

Таким чином, аналіз сучасних неофіційних чоловічих патронімів, які функціонують у досліджуваних українських говірках, показав, що більшість із них утворюється афіксальним способом, а саме за допомогою іменникових та прикметникових суфіксів. Серед чоловічих патронімних формантів найбільш подуктивними виявилися **-ук** (**-юк**, **-чук**), **-ів**, трохи менше **-ак** (**-як**, **-чак**) у Західній Україні та **-енк-о** (**-єнко**) – в Центральній, Південній та Східній. Патроніми з формантом **-ов-ий** (**-єв-ий**) активно функціонують у Центральній Україні тоді, як деривати з суфіксом **-ов** – ознака територій, де яскраво виражений вплив російської мови, передусім південних та східних областей. На території всієї України трапляються патроніми із суфіксами **-ин** (**-ін**), **-ськ-ий** (**-цьк-ий**, **-зьк-ий**), а також з формантами **-к-о**, **-ець**, **-ик** (**-ік**, **-чик**), які разом з демінутивною функцією, стали виконувати й патронімну, утворюючи назви синів за іменуванням їхніх батьків. Як показали зібрані матеріали, активний в минулому патронімний формант **-ович**, широко відомий ще за часів Київської Русі, а також в історичних пам'ятках багатьох слов'янських мов, зараз в живомовних патронімах майже не трапляється, оскільки він остаточно закріпився за офіційними іменами по батькові.

Загалом можна сказати, що неофіційні чоловічі патроніми – це живі оніми, які утворюються майже від усіх класів чоловічих антропонімів, зокрема імен, варіантів імен, прізвищ, прізвиськ, а також апелятивних характеристик осіб, що в сучасних говірках іменують батьків. Ці власні назви зберігають давні традиції і в той же час набувають нових ознак, органічно входячи в антропонімну систему України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування / Р.Й. Керста. – К. : Наук. думка, 1984. – 152 с.
2. Масенко Л.Т. Українські імена та прізвища / Л.Т. Масенко. – К. : Т-во “Знання” УРСР, 1990. – 48 с. – (Сер. 6 “Духовний світ людини”; № 3).
3. Медвідь-Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С.М. Медвідь-Пахомова. – Ужгород : Ліра, 1999. – 248 с.
4. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття / П.П. Чучка. – Ужгород : ТОВ “Папірус”, 2008. – 672 с.

5. Чучка П.П. Патронім / П.П. Чучка // Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В.М Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. – Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – С. 482.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2011

Прийнята до друку 30.11.2011

PATRONIMS IN THE UKRAINIAN DIALECTS (INFORMAL SONS NAMES)

Lyudmyla KRAVCHENKO

*The Kyiv National University of Taras Shevchenko,
the Chair of the Modern Ukrainian Language of Institute of Philology,
14 Shevchenko Boulevard, Apt. 95, Kyiv, Ukraine, 01030,
e-mail: lutwins@ ukr.net*

In this article modern Ukrainian informal sons names derived from formal and informal names of their fathers have been analyzed according to their lexical base and word-forming structure. The most productive word-formation elements, which at present create unofficial male patronims, have been defined.

Key words: patronim, nickname, anthroponimikon, lexical base, word-forming structure.

ПАТРОНИМЫ В УКРАИНСКИХ ГОВОРАХ (ИМЕНОВАНИЕ СИНОВЕЙ)

Людмила КРАВЧЕНКО

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
кафедра современного украинского языка Института филологии,
бульв. Тараса Шевченко, 14, Киев, Украина, 01030,
e-mail: lutwins@ukr.net*

В статье проанализированы современные украинские неофициальные названия сыновей, образованные от официальных и неофициальных названий их отцов, за лексической базой и словообразовательной структурой. Определены самые продуктивные форманты, которые сегодня образуют неофициальные мужские патронимы.

Ключевые слова: патроним, прозвище, антропонимикон, лексическая база, словообразовательная структура.